

ETIKA A ZDRAVOTNÍCKA ETIKA AKO ZÁKLAD PROFESIONALITY ZDRAVOTNÍCKYCH PRACOVNÍKOV

ETHICS AND HEALTHCARE ETHICS AS THE BASIS FOR THE EXPERTISE OF HEALTHCARE WORKERS

Tatiana Rapčíková¹

Abstrakt

Etika a morálne zásady súvisia s každou oblasťou života spoločnosti. V súčasnosti zaznamenávame nárast záujmu o etické otázky aj v rôznych spoločenských odvetviach, zdravotníctvo nevynímajúc. Zdravotnícka etika je profesijnou etikou zameranou na riešenie rôznorodých problémov, ktoré prináša zdravotnícka prax. Bez implementovania princípov zdravotníckej etiky do zdravotníckych zariadení nie je možné realizovať humánnu zdravotnú starostlivosť o pacientov.

Klíčové slová

etika, zdravotnícka etika, zdravotnícky pracovník, zdravotná starostlivosť, pacient

Abstract

Ethics and moral principles occur in every area of social life. Nowadays, an increase of interest in ethical issues in various social areas was recorded, not excluding healthcare. Healthcare ethics is a professional ethics focused on solving various issues, ranging in healthcare practice. To conduct humanistic healthcare for patients in healthcare facilities, it is inevitable to implement principles of healthcare ethics.

Keywords

ethics, healthcare ethics, healthcare worker, healthcare, patient

¹ Katedra ošetrovateľstva, Fakulta zdravotníctva so sídlom v Banskej Bystrici, Slovenská zdravotnícka univerzita v Bratislave

ÚVOD

V situáciách, keď dôjde ku poškodeniu zdravia, resp. k ohrozeniu života, sa jedinec neraz ocitá v nemocničnom prostredí, pretože potrebuje odbornú pomoc realizovanú zdravotníckymi profesionálmi. Práve v profesii zdravotníka, ktorá patrí medzi pomáhajúce profesie, sú nevyhnutnosťou a cennou devízou aj morálne vlastnosti a morálne postoje voči prijímateľom zdravotnej starostlivosti – pacientom. Nielen vedomosti, resp. odborné zručnosti, ale predovšetkým etický prístup zdravotníckych pracovníkov ku pacientom je známkou ich skutočnej profesionality.

Zdravotnícka etika je súčasťou celospoločenskej etiky. Správanie a konanie zdravotníckych pracovníkov je nielen citlivo vnímané, ale aj citlivo posudzované a interpretované laickou verejnosťou. Občania čoraz viac aktívne participujú na rozhodnutiach, ktoré súvisia s ich zdravotným stavom a stávajú sa partnermi nielen lekárov, ale aj iných zdravotníckych pracovníkov. Nevyhnutnou súčasťou tohto partnerstva je implementovanie etických noriem, princípov a podpornej komunikácie do vzťahu medzi pacientom a zdravotníckym pracovníkom.

ETIKA V KONTEXTE SPOLOČNOSTI

V súčasnosti sa pojem etika a jeho rôzne varianty stali jednými z najfrekvencovanejších pojmov. Etika, etický prístup či morálne zásady súvisia s každou oblasťou života spoločnosti a v dnešnej dobe takmer všade zaznamenávame a neraz aj osobne pociťujeme ich deficit.

Podobný názor prezentujú i autori Bošmanský a Lacko (2007, s. 10), ktorí konštatujú, že „etika sa stala predmetom všeobecného záujmu. Je odpoveďou na reálne ohrozenie ľudstva rozpadom mravného poriadku. To je jeden z najdôležitejších dôvodov, prečo sa začalo po nej volať“.

„Etika predstavuje umenie žiť, je najpraktickejšia a najdôležitejšia zo všetkých ľudských činností“ (Heřmanová et al., 2012, s. 15).

Vácha (2012a, s. 15; 2012b, s. 39) vníma etiku ako disciplínu, ktorá „je najmenej od dôb Aristotela nepretržite reflektovaná, má svoju vlastnú architektúru a pravidlá“. Podľa neho „nie je vhodné konštatovať, že etika je slušnosť“ či „každý intuitívne vie, čo je etické konanie“.

„Etika sa zaoberá spôsobmi správania a konania, ktoré určujú činnosť jednotlivcov v spoločnosti. Usiluje sa nájsť odpovede na otázku, ako má človek konať vo vzťahu k sebe, k okoliu a k iným ľuďom“ (Knezović, 2010, s. 67).

Junas (2008, s. 26) vidí v etike „hlavný regulátor morálky, ľudského myslenia a správania, ktorý má základy priamo v prvopočiatkoch vytvárania vzťahov medzi ľuďmi. Súčasná etika sa vypracovala na špecifickú vedu, ktorá pri pokračujúcej diferenciacii hlavných sociálnych prvkov reguluje ľudský život. Určuje postoje členov spoločnosti i v jednotlivých povolaniach“.

Podľa Jankovského (2003) je etika „filozofickou vedou o správnom spôsobe života, ktorá vychádza z racionálnych prístupov a snaží sa nájsť, poprípade i zdôvodniť spoločné a všeobecné základy, na ktorých morálka, ako predmet etiky stojí“. Venovať pozornosť etike bez jej priameho prepojenia s morálkou je prakticky nemožné.

Aj podľa Nemčekovej (1998, s. 370) „etika je jednou z ciest poznávania morálnych javov, teoreticko-vedeckým odhaľovaním morálnych aspektov ľudského života, rozpoznávaním a vyjadrením hodnotových súdov o tom, čo je dobro a zlo, povinnosť, zodpovednosť, spravodlivosť. Zaoberá sa problémami ciest a procesov, v ktorých sa u človeka vytvára morálna určenosť a sebaurčenie, ako aj tým, čo človek má alebo nemá konať“.

Niet sporu o tom, že i v odbornej diskusii sa čoraz častejšou a naliehavejšou témou stáva v súčasnosti aj etika. Z tohto dôvodu právom zaznamenávame nárast odborného potenciálu etiky a záujmu o ňu, ako o teoretickú disciplínu, a zároveň aj o jej implementovanie do praktického života. Niet oblasti, do ktorej by etika nezasahovala. Spájame ju s mnohými oblasťami spoločenského života, politikou, podnikaním alebo športom, ale aj s reklamou či internetom. Je všadeprítomná, rovnako v každodennom živote jednotlivca, ako aj v živote sociálnych skupín, podnikateľských subjektov či organizácií. Tam, kde ju nachádzame (a mnohokrát si to ani neuvedomujeme), vnímame situáciu pozitívne, a kde jej niet, pociťujeme isté vákuum (Guitcheva, 2011).

Vo vyššie uvedených charakteristikách rezonuje celospoločenská potreba etiky, ktorá podľa mnohých má potenciál zmeniť a „poľudštiť“ dnešnú konzumnú spoločnosť.

Plne sa stotožňujeme s konštatovaním Fobela (2011, s. 20), podľa ktorého „skromná investícia do etiky sa v konečnom dôsledku stáva konkurenčnou výhodou, ale aj celospoločenskou nutnosťou. Odborník na etiku sa tak môže stať aktérom spoločenských zmien a prospešnou profesiou“. Fobel (2012, s. 11–12) pokladá „za reálnu skutočnosť, že spoločnosť vníma etiku citlivo“, avšak oprávnene dodáva, „že len s deklarováním etiky nevystačíme. Chýba výraznejšia odvaha presadzovať systémové a profesionálne zjednotené riešenia. Nielen vo významných firmách pôsobiach na Slovensku (mobilní operátori, farmaceutické spoločnosti), ale aj vo vyšších územných celkoch, etických komisiách (zdravotníctve, školstve, ale aj nezávislých organizáciách s etickým poslaním) sa etická odbornosť a špecializácia taktiež podceňuje. Trend znižovania kredibility etiky je často spôsobený nekompetentnosťou a profesionálnou etickou negramotnosťou. Aj mnohé slovenské organizácie deklarujú etické správanie, ale bez skutočnej etickej politiky, prijímajú skôr formálne a nekvalifikovane etické kódexy, ktoré namiesto toho, aby sa stali nástrojom riadenia etiky a zvyšovania jej dôveryhodnosti a rozvoja, stávajú sa len reziduálnou normou“.

Vadiková (2011, s. 117) deklaruje, že „je dôležité prijať aplikovanie etiky v osobnom svedomí ako tvárnu črtu identity, čo predpokladá zachovanie integrity osoby v rozhodovacom procese“.

Daná skutočnosť má nespochybniteľný význam pre výkon povolania v každom odvetví, ale v práci zdravotníckeho pracovníka rezonuje s ešte väčšou intenzitou. Dôvodom je i to, že život a zdravie sú hodnoty, ktorých význam je nevyčísľiteľný, a adekvátny etický prístup k pacientom je neoddeliteľnou súčasťou týchto hodnôt.

ZDRAVOTNÍCKA ETIKA AKO PROFESIJNÁ ETIKA

Dnes, a to ešte naliehavejšie ako v minulosti, platí, že byť ľudským, je predovšetkým byť zodpovedným, a to vo všetkých rovinách. Teda byť zodpovedným k sebe samému, k okolitému svetu a najmä k ostatným ľuďom. Všetkých týchto rovín sa úplne prirodzene dotýka i činnosť v rámci pomáhajúcich profesií, to znamená profesií, pre ktoré je typická práca s ľuďmi, t. j. i pre zdravotníckych pracovníkov. Práve u nich očakávame úplne spontánne prosociálne a empatické správanie, konanie rešpektujúce prospech iných osôb, ochotu pomôcť druhému, schopnosť vnímať a riešiť problémy druhých a presadzovanie spoločensky prospešných cieľov. Z uvedených charakteristík je zrejmé, že ide o samotnú podstatu pomáhajúcich profesií, o základné profesionálne dispozície či dokonca povinnosti (Jankovský, 2003, s. 9).

Profesijná etika aplikuje všeobecné etické ustanovenia (tzv. etický kódex) na konkrétnu profesionálnu činnosť. V súvislosti so zdravotníctvom, v ktorom etika zohráva osobitnú úlohu, môžeme hovoriť o etike lekára, sestry a podobne. Etika v zdravotníctve stvárňuje osobnosť lekára a nelekárskych zdravotníckych pracovníkov v ponímaní svojho objektu – pacienta, a vôbec človeka, ako aj seba samého, a dokonca reprezentuje i celú medicínu a zdravotníctvo v jeho najľudskejšom zmysle a obsahu (Javůrková a Raudenská, 2011, s. 119–120; Junas, 2008, s. 26). Podľa Junasa (2008, s. 29) „profesijná zdravotnícka etika je popri odbornosti najmocnejším zdrojom práce, a to nielen lekára, ale aj ostatných zdravotníckych pracovníkov, je reprezentantkou zdravotníckeho povolania“.

Hlavnou úlohou zdravotníckej etiky, ako aplikovanej etiky, je riešenie rôznorodých problémov a náročných situácií, ktoré prináša zdravotnícka prax a v epicentre ktorých stojí chorý človek. Počiatky rozvoja tohto druhu etiky siahajú do obdobia staroveku, ale v postkomunistických krajinách sa jej rozvoj začína najmä začiatkom 90. rokov 20. storočia.

V odbornej zdravotníckej literatúre sa stretávame s viacerými definíciami a vymedzeniami predmetu zdravotníckej etiky.

Podľa Haškovcovej (2000, s. 10) „je označenie zdravotnícka etika praktické. Môžeme síce namietat, že nejde o etickú problematiku týkajúcu sa zdravotníctva ako systému, ale uvedený pojem je možné prijať, lebo sa snaží o odlíšenie voči pojmu lekárska etika“.

„Zdravotnícka etika je etika normatívna a musí vychádzať z vopred daných, jednoznačných a pevných zásad súvisiacich s vnútornou mravnosťou medicíny. Bez nich by sa celá stavba zdravotníckej etiky, budovaná po tisícročia, mohla zrútiť“ (Munzarová, 2005, s. 12). Podľa Opatrnej (2008, s. 23) zdravotnícka etika „vymedzuje povinnosti zdravotníckych pracovníkov voči pacientom, kolegom i verejnosti formou kódexov a etických odporúčaní. Jej predmetom sú teda normatívne predpisy a odporúčania s etickým obsahom, ktorými sa riadia jedinci v profesii zdravotníka“.

Medzi zdravotníckou a medicínskou etikou nemôžu byť a ani nie sú významné rozdiely. Medicínska etika, ako súčasť zdravotníckej etiky, sleduje rovnaký cieľ – zdravie a blaho chorých, na zabezpečovaní ktorého sa podieľajú tak lekári, ako aj ostatní zdravotnícki pracovníci. Paralelám medzi lekárskou etikou a etikou charakteristickou pre pracovníkov nelekárskych zdravotníckych odborov sa venuje česká lekárka-bioetička Marta Munzarová

vá (2005), ktorá nevidí dôvod k tomu, aby etika lekárov bola odlišná od etiky iných zdravotníckych pracovníkov, resp. aby tejto etike bola nejakým spôsobom nadradená. Etika nelekárskych zdravotníckych pracovníkov má vychádzať z rovnakej tradície a z rovnakého vzťahu ako lekárska etika a za najdôležitejší atribút vzťahu k pacientom považuje vzťah založený na deklarovaní úcty k chorému človeku. Bez tejto úcty by akákoľvek lekárska alebo zdravotnícka etika prestala byť etikou a medicína by prestala byť medicínou.

Etika všetkých zdravotníckych pracovníkov vychádza zo vzťahu medzi človekom pomáhajúcim a človekom trpiacim, zo vzťahu medzi človekom, ktorý nielen uzdravuje, ale aj realizuje starostlivosť o pacientov, a to aj u tých, u ktorých už niet nádeje na záchranu života a tých, ktorí sa mu zverujú vo svojej núdzi a trápení a ktorí mu veria. Z uvedeného vyplýva, že lekárska a zdravotnícka etika sú takto jednoznačne a jasne prepojené a nie je, resp. nemôže byť medzi nimi podstatnejších rozdielov.

Lekárska etika je považovaná za humanistický základ medicíny, ktorý je hlboko zakorenený v Hippokratovej prísahe. Pre jednotlivé medicínske odbory je typická nezávislosť vyžadujúca si adekvátny medicínsky výcvik, ktorý je podmienkou priblíženia sa ku kľúčovým otázkam v etike prostredníctvom voľného dialógu medzi lekármi navzájom a medzi lekáskymi a nelekárskymi zdravotníckymi pracovníkmi. Uvedený spôsob napredovania nie je jednoduchý, pretože etika prestáva existovať, resp. stagnuje, keď prináša morálne istoty. Etika by jednoducho mala vytvárať pochybnosť. A nie je pochybnosť pohnútkou k akémukoľvek vedeckému pokroku (Lalumiere, 1993, s. 9)?

V súvislosti s rozvojom zdravotníckej etiky nemožno nespomenúť **bioetiku** ako jednu z disciplín aplikovanej etiky. Dôvodom je i to, že bioetické otázky rezonujú v súčasnom svete a zdravotníctve so značnou naliehavosťou. Medzi zdravotníckou etikou a bioetikou existujú úzke paralely a v epicentre ich záujmu sú mnohokrát identické etické problémy. Bioetika označuje nielen etickú problematiku lekárskej praxe, ale aj výskumu, a to najmä v odboroch, ktoré podmieňujú výkon lekárskej praxe (biológia, biofyzika, chémia, farmácia a pod.). Pojem bioetika je nadradený pojmu lekárska etika. Súčasné požívanie a zamieňanie týchto pojmov je nesprávne, pretože nejde o synonymá (Haškovcová, 2000, s. 10). Bošmanský a Lacko (2007, s. 8) sa stotožňujú s názorom Haškovcovej, keď uvádzajú, že „bežne používaný pojem bioetika je nadradený pojmu lekárska etika a predstavuje filozofickú náuku o podstate a konaní dobra pre človeka a celú prírodu. Bioetika sa nevenuje len skúmaniu problémov pri praktickom výkone lekárskej praxe, ale tiež vo výskume, a to najmä v tých oblastiach, ktoré podmieňujú výkon lekárskej praxe (biológia, biofyzika, chémia, farmácia a pod.)“.

Aj podľa Munzarovej (2005, s. 16–17) „sa dnes čoraz častejšie stretávame s pojmom bioetika používaným ako synonymum lekárskej etiky, čo nie je správne. Bioetika je však širší odbor ako lekárska etika, reflektuje pokroky i v biologických vedách a snaží sa zjednotiť aj požiadavky vychádzajúce z iných humanitných disciplín“.

I z vyššie uvedených konštatovaní môžeme usudzovať, že stanovisko odborníkov k danému problému nie je uniformné. Náš postoj sa zhoduje s názormi tých expertov na zdravotnícku etiku, ktorí deklarujú, že predmet a obsahové zameranie bioetiky a lekárskej etiky je nutné posudzovať individuálne.

ZÁVER

I napriek tomu, že terminologické vymedzenie zdravotníckej, resp. medicínskej etiky či bioetiky nie je vždy jednoznačné, môžeme konštatovať, že v epicentre ich záujmu je vždy problematika ľudského života ako najvyššie proklamovanej hodnoty.

Aké je však morálne ocenenie práce protagonistov implementovania etických noriem do zdravotníckej praxe, t. j. zdravotníckych pracovníkov, spoločnosťou a tými, ktorí sú bezprostredne odkázaní na ich starostlivosť?

Odpoveď na danú otázku nemôže dať žiadna veda. Odpoveď na danú otázku dáva každý zdravotnícky pracovník sám, a to prostredníctvom profesionálne realizovanej zdravotnej starostlivosti založenej na vysokom morálnom kredite i na určitom stupni altruizmu.

Profesia zdravotníckeho pracovníka patrí medzi profesie, ktorých finančné docenenie nebude nikdy dostatočné. Spoločným znakom týchto profesií je to, že vždy viac dávajú ako dostávajú. To by si mal uvedomiť každý, ktorý sa rozhodol život zasvätiť nielen lekárskej vede, ale aj pomoci každému, kto ju potrebuje.

Literatúra

BOŠMANSKÝ, K. a LACKO, A. *Človek z pohľadu pastorálnej medicíny a bioetiky*. Ružomberok: Fakulta zdravotníctva Katolíckej univerzity, 2007. ISBN 978-80-8084-149-2.

FOBEL, P. Aplikovaná etika v súčasnosti a možnosti etickej expertízy. In: FOBELOVÁ, D. *Aplikovaná etika a profesionálna prax*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2011, s. 11–21. ISBN 978-80-557-0217-9.

FOBEL, P. Spoločenský význam a profesionálne poslanie etického poradenstva. In: FOBEL, P. et al. *Etika & Poradenstvo & Prax*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2012, s. 8–25. ISBN 978-80-557-0385-5.

GUITCHÉVA, G. Akademická etika, jej podstata a špecifiká. In: GUITCHÉVA, G. et al. *Akademická etika: tvorba a implementácia etického kódexu*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2011, s. 9–36. ISBN 978-80-557-0215-5.

HAŠKOVCOVÁ, H. *Manuálek o etice pro zdravotní sestry*. Brno: Institut pro další vzdělávání pracovníků ve zdravotnictví, 2000. ISBN 80-7013-310-4.

HEŘMANOVÁ, J. et al. *Etika v ošetrovateľskej praxi*. Praha: Grada, 2012. ISBN 978-80-247-3469-9.

JANKOVSKÝ, J. *Etika pro pomáhající profese*. Praha: Triton, 2003. ISBN 80-7254-329-6.

JAVŮRKOVÁ, A. a RAUDENSKÁ, J. Etické aspekty lékařské profese. In: RAUDENSKÁ, J. a JAVŮRKOVÁ, A. *Lékařská psychologie ve zdravotnictví*. Praha: Grada, 2011. ISBN 978-80-247-2223-8.

JUNAS, J. História lekárskej etiky. In: ŠOLTÉS, L. a PULLMANN, R. *Vybrané kapitoly z medicínskej etiky*. Martin: Osveta, 2008, s. 26–30. ISBN 978-80-8063-287-8.

KNEZOVIČ, R. Filozofické koncepcie etiky pre pomáhajúce profesie. In: RALBOVSKÁ, R. a KNEZOVIČ, R. *Etické aspekty práce pomáhajúcich profesií v oblasti zdravotníctví a sociálnej péče*. Praha: Evropské vzdělávací centrum, 2010, s. 67–69. ISBN 978-80-87386-13-2.

LALUMIERE, C. Message from the secretary general of the council of Europe to the participants in the regional CSFR – Poland – Hungary symposium on medical ethics. In: GLASA, J., ed. *Contemporary Problems of Medical Ethics in Central Europe*. Bratislava: Institute of Medical Ethics & Bioethics, 1993, p. 9. ISBN 80-88743-01-X.

MUNZAROVÁ, M. *Zdravotnická etika od A do Z*. Praha: Grada, 2005. ISBN 80-247-1024-2.

NEMČEKOVÁ, M. Niektoré teoretické problémy profesiovej etiky v medicíne a ošetrovatelstve. *Filozofia*. 1998, roč. 53, č. 6, s. 366–375. ISSN 0046-385X.

OPATRŇÁ, M. *Etické problémy v onkologii*. Praha: Mladá fronta, 2008. ISBN 978-80-204-1876-0.

VADÍKOVÁ, K. M. Svedomie a aplikovanie etiky v profesionálnej praxi. In: FOBELOVÁ, D. et al. *Aplikovaná etika a profesionálna prax*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied, 2011, s. 116–122. ISBN 978-80-557-0217-9.

VÁCHA, M. Úvod do (bio)etiky. In: VÁCHA, M., KÖNIGOVÁ, R. a MAUER, M. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012a, s. 15–24. ISBN 978-80-7367-780-0.

VÁCHA, M. Základní etické teorie. In: VÁCHA, M., KÖNIGOVÁ, R. a MAUER, M. *Základy moderní lékařské etiky*. Praha: Portál, 2012b, s. 27–42. ISBN 978-80-7367-780-0.

Kontakt

doc. PhDr. Tatiana Rapčíková, PhD.

Fakulta zdravotníctva so sídlom v Banskej Bystrici, SZU v Bratislave

Katedra ošetrovatelstva

Sládkovičova 21, 974 05 Banská Bystrica, Slovenská republika

tatiana.rapcikova@szu.sk